

**200 ГОДИНИ ОТ БЛАЖЕНАТА КОНЧИНА НА
СВ. СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ И ПРОБЛЕМИТЕ НА
НОВОТО НИ ВЪЗРАЖДАНЕ**

*(СВ. СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ В ИСТОРИЯТА НА
БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРОЖДЕНСКО ОБРАЗОВАНИЕ
СВ. СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ (1739–1813) И НЕГОВИЯТ ПРИЗИВ ЗА
ВЪЗРАЖДАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ФИЛОСОФИЯ И ФИЛОСОФСКАКУЛТУРА
СПОРЕД КРИТЕРИИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ МИСЛИТЕЛИ)*

Д-р Тихомир Стойчев, доц. д-р Евлоги Данков

**200 YEARS FROM THE HOLLY DEAD OF ST.
SOFRONII VRATCHANSKI AND THE PROBLEMS OF
THE NEW BULGARIAN REVIVAL**

Dr. Tihomir Stoichev and Associate Prof. Dr. Evlogi Dankov

Abstract. *The two authors consider the importance of the heritage of St. Sofronii Vrachanski in the history of Bulgarian education. They emphasize on his ideas for revival of Bulgarian philosophy in the context of the criteria of the European thinkers.*

Key words: *St. Sofronii Vrachanski, revival of Bulgarian philosophy*

Изследванията на проф. Боню Ангелов (6.01.1915 – 26.10.1989 г.) стоят най-близо до проблемите формулирани в заглавието.

Досега основният подход при изучаване на възрожденската ни литература е археографско-текстологичният фактически не използван философският подход. Необходимо е обаче да се използва метафизичният анализ, за да се разкрият нови аспекти от творчеството на св. Софроний. В това отношение заслужава да се спомене

книгата на Б. Ангелов (6.01.1915 – 26.10.1989) “В зората на българската възрожденска литература” (С., 1969). Боню Ангелов пръв поставя по един категоричен начин въпроса за възрожденското *дело* на св. Софроний Врачански в книжовния и културен живот на българите, където участва и философската мисловност, според принципа “Мислене на мисленето”, основаващ се на историческата памет.

Като един от задълбочените изследователи на св. Софроний Врачански, Боню Ангелов обръща специално внимание и върху ръкописите от ранния период на Софрониевата талантлива мисловна и книжовна дейност. Фактически това се отнася за времето, когато е бил свещеник (1762 – 1894 г.).

Но съпричастието на **българския** епископ към Възраждането на нашата философска култура, пряко или косвено засяга естественото метафизично мислене в цялостното му изключително богато творчество. Всъщност това касае и богословието на българския църковен календар, с което са свързани неговите ценностни българистични приноси. В това отношение Боню Ангелов пише: “Поп “Стойко (Софроний) обича да поучава миряните, да произнася поучителни слова на разни църковни празници. Като не го задоволявали словата, които намирал в разпространените дамаскити, той ги нагласял съобразно нуждите и интересите на своите слушатели”¹ (с. 258). Именно от тези омилетични слова, свързани с възрожденското богослужение, започва възраждането на българската философска култура в традициите на Трети Рим. Последната се схваща като ефективно разсъдъчно и разумно придобито знание, което участва в етническият духовен живот на обществото.

Св. Софроний Врачански е убедителен пример за участието на българските светии в историята на Българската философия чрез умосъзерцанието на висшите цели на разума. Това е метафизиката като естествена способност на българите. Това умосъзерцание е отношение и към оценностяването на самите философски знания, свързани пряко със **самосъзнателния духовен живот** на българина, като “мислене на мисленето”. Това обяснява защо неговите народни проповеди изискват в една или друга степен метафизично съзерцателно **мислене и познание от логосни** принципи. Тези форми на духовен живот и днес продължават да са актуални за българистиката и бъл-

гарската философия в новото ни Възраждане, което очевидно вече е започнало.

За началото на възраждането на българското любомъдрие (съзерцателна философия) и философска култура красноречиво говори следното признание на поп Стойко, което ние предаваме в нормализиран текст: “Ала като знаех малко да чета, другите свещеници ме ненавиждаха, по онова време. Те всички бяха орачи и от “безумната моя младост” не пожелах да им се покорявам. Тъй като те бяха прости и неучени и ме клеветяха (ненавиждаха) на архиеерея. Понеже всичко е според своята природа: ученият човек люби учения, простият – простото, и пияния – пияното” (Цит. съч. С., 259). За по-нататъшните позовавания също предпочитаме нормализиран текст, който по-убедително се обвързва със съвременната **нравствена философия на българите** – изправе пред новото Възраждане, което обяви вече експрезидентът Първанов.

Най-новите изследвания, посветени на св. Софроний Врачански показват недвусмислено, че той е това за Възраждането на българската философия, което е преп. Паисий Хилендарски за българската история. Чрез преписите на Паисиевата история от страна на самия св. Софроний Врачански историческото битие на възрожденския дух излиза извън обхвата на непосредствения живот и *се разпростира* в сферата на философската култура, свързана с живите традиции на християнския неоплатонизъм като цяло и в частност – на българския Исихазъм, създал доктрината за Трети Рим и Нов Иерусалим. В Българското възраждане участва и неоисихазмът, начело с йеросхимонах Спиридон Габровски, който също написва своя История, започната навярно преди Паисий.

Съпоставяйки състоянието на философската култура в България с постиженията на философското мислене в Европа, св. Софроний пръв осъзнава потребността от **институционализирането** на философските знания в българската традиционна мисловност. Но преди да се създадат философски институции в България, е необходимо да се изгради подходяща философска култура, съотнесена с учението за Небесната светлина, с православната традиция и с европейските философски постижения. Тази идея той отстоява явно или неявно през целия си българолюбив съзнателен живот в голяма част от своите съчинения.

За постигането на тези висши цели св. Софроний Врачански използва и възможностите на омилетиката (църковната реторика), като изнася според нейните изисквания много нравоучителни проповеди, които са насочени към формирането на самосъзнателна (философска) духовност у българина. За тази своя дейност той напомня в своите поучения по време на църковните празници, свързани пряко с богословието на календара ни.

Може да се каже, че св. Софрониевото мислене е празнично, според богословието на българския календар. Българският културен цикъл – “делник – празник”, включва в себе си и философски ценности.

В тези метафизични проповеди той си служи с “гноми” – философски сентенции, които предпоставят едно нормативно сакрализирано мислене. Тези “гноми” изразяват едно възвишено нравствено и естетическо отношение към света и човека и неговите висши цели. Софрониевите проповеди след църковното празнично богослужение са основният извор за реконструкция на метафизичното мислене по това време. Всъщност те са най-висшите функциониращи духовни ценности – вплетени в тъканта на Българското Възраждане.

Имайки предвид своите духовни проповеди сред българите, св. Софроний пише за себе си: “И ходех аз по църкви в недели и празници и говорих поучения на наш български език. А те, християните, след като не са чували от друг архиерей такива поучения на нашия език почитаха ме като някакъв философ”. Както подобава на един български архиерей – духовен пастир, св. Софроний Врачански проявява смирение и скромност, като не нарича себе си философ, но твърди, че само го “почитали като философ”². Все пак от казаното става ясно, че българите въпреки номадското робство имат понятие за философия и жадуват за такава. Навярно и днес при Новото Възраждане е така.

Това е в духа на средновековната българска философия, наричана в исихастката традиция – Любомъдрие. Тук любовта към мъдростта е сакрализирана чрез Истината и е умосьерцателна, т.е. метафизична.

Българският духовник притежава ясно съзнание за философските ценности в Православието, които трябва сакрално да се утвър-

дят (в духовния ни живот). Същевременно буди удивление обстоятелството, че този стремеж на българския епископ – (равноапостолен) се възприема с уважение и разбиране, особено от българите миряни, които са далеч от номадската мисловност, формирана под знака на Вечерницата.

Внимателният анализ на Софрониевите съчинения, свързани с утвърждаване на български **философски ценности**, показва, че той има ясно осъзната своя програма (максимум и минимум) за ролята на философските знания и философското мислене в Българското възрождане. От това можем да се поучим и днес, когато си спомняме за българския светец.

Философските ценности заемат особено важно място в обновителния дух на нашето ново Възрождане. В този смисъл и покойния проф. М. Бъчваров отбелязва: “Софроний не само за пръв път в развитието на българската обществена мисъл и учебно дело поставя въпроса за необходимостта от изучаването на философията и ролята ѝ в системата на познанието, но се заема и с подготовката на книжнина, имаща пряко отношение към философското мислене”³. Днес такава книжнина е Любомъдрието.

Обикновено в това отношение се дават за пример “Първи Видински сборник”, който съдържа 79 слова за празници и “Втори Видински сборник” (1802), “Гражданско позорище” (1809) и преди всичко разделите “Митология Синтипа философа”, а също така и “Философския мудрости”. Но тук трябва да се отнесе и полемичната му книга, включваща проблема за метафизичното съотношение между трите религии: християнството, юдаизма и исляма⁴. По този повод в “История на философската мисъл в България” е отбелязано: “Използвайки православието като щит за опазване на народността от чуждите асимилаторски домогвания. Софроний подлага на остра критика догмите на номадските религии. Основните положения на постхристиянския юдаизъм той нарича “заблуди, лъжливи закони, глупави и груби хитрини”, а теза на корана – “смехотворство”. Все пак Коранът единствено запазва името на дявола.

Тук фактически е приложен ценностният подход. Като символ на българската духовност показателен е фактът, че роденият в Котел, Стойко Владиславов завършва килийно училище в същия град и

въпреки това осъзнава потребността от философия и сам се стреми да я утвърди като просветляващо самосъзнание на българската духовна култура. Това той прави и като свещеник в Котел, Карнобат, Карабунар (в периода 1762 – 1794 г.). (Все пак трябва да се признае, че единствено коранът е запазил името на дявола “Асраел”, което в нашата Библия е изчегъртано.)

Като идеен последовател на преп. Паисий Хилендарски, св. Софроний Врачански има конструктивно отношение към метафизиката на българската История като дело на разума. Тази метафизика всъщност касае познанието от принципи. Самото богословие на българския календар утвърждава сакралните функции на нашата История и на самата Българска Идея, без която не би имало българска, нормална, законодателно дейност.

Историята на българската духовност се нуждае от своя собствена мисловност и собствени философски идеи като самосъзнание на дълбоките български традиции, вкоренени в историята на Балканите. Показателно е, че Стойко Владиславов прави не един, а два преписа на “История славянобългарская” (1765 и 1781). Той иска да внедри историческите ценности сред народа и да сакрализира неговото минало. Със своя ценностна ориентация към философската култура, книгата “Софроние”, т.е. “Неделник сиреч Кириакодромион” (издадена в Римник през 1806 г.), претърпява 9 издания като отговор на възрожденските си потребности. Заслужава да се отбележи също така, че част от гореспоменатия **Първи Видински сборник** е включена в – “Неделник сиреч Кириакодромион”. Ще напомним, че числото 9 е символ на Небесната иерархия и отговаря на Исихасткото благочиние, на което се опира М. Хайдигер при създаване на своята фундаментална онтология.

През 1794 г. свещеник Стойко Владиславов е в Арбанаси и в Капиновския манастир (край В. Търново). Същата година той е ръкоположен на епископ (равноапостолен) е избран за митрополит (Врачански). Най-интересното е, че това става без паричен подкуп, както обикновено е прието сред гръцкото духовенство, а и днес. Причината обаче не е в самото гръцко християнско духовенство, а в това, че тогава във Врачанска митрополия не е желал да отиде нито един грък поради размириците и поради реална опасност за живота на

такова християнско лице. Както е известно, и отец Стойко Владиславов наистина преживява редица гонения и страдания с опасност на живота. (Дори се е налагало да се укрива в турски харем.) Контрастът между стремежа към философски ценности и номадската хтонична реалност, в която живее, е несъмнено екзистенциален. Тук духовното и материалното са абсурдни, както са абсурдни отношенията между Бога и неговата сянка – дявола.

Св. Софроний Врачански осъзнава пръв необходимостта българите да се ползват от постиженията на световната философия, като с това поставя на преден план проблема за разума като отношение към Бога на Небесната светлина – наречен Слово. Така възниква и проблемът за религията в границите на Истината, Любовта и Мъдростта. Именно това е Любомъдрието като Българска философия – създадена от св. Евтимий.

Известна е българската народна поговорка: “Ум има, разум няма”. От тази гледна точка **философията** всъщност е **отношение на този разум към неговите съществени цели**. Това обяснява защо св. Софроний напомня на българите за огромните средства, които европейските страни влагат при “изграждането на училища и академии”. Именно тези европейски страни и народи имат “учени и мъдри философи”⁶. Затова жадува св. Софроний, когато превежда два пъти “История славянобългарска”. Основният смисъл на това заглавие следва да се схваща като “История на славните българи”. Славяните са славни народи, всеки от които има своя собствена етническа специфика. Най-многобройният “славянски” народ включва Трите Мизии, в които пребивават и остготи.

Ще напомним, че в православната традиция за най-висша философия, т.е. Любомъдрие, се счита любовта към Бога като логосна мъдрост. Едва при това положение можем да осъзнаем адекватно констатацията на М. Арнаудов, според когото св. Софроний е изпълнител на Паисиевата програма за родолюбива дейност. Тази дейност е любомъдра. Родолюбието тук е метафизично. От времето на пеласгите (филиstimците) българите са “синове на светлината”. Пеласгите “палят” и са откриватели на огъня. Техният Бог дава името на Балканите и на Балкана – Бах (Пал).

Тази родолюбива дейност не може по никакъв начин да изключи себе си от формирането на философска и богословска култура, в която преобладава синкретизмът на Любовта, Мъдростта и Истината като философски принципи на нашето Любомъдрие. Известно е, че в “Кириакодромион”, т.е. “Неделник”, са поместени общо 54 нравствено-богословски поучения по евангелските новозаветни (но не старозаветни) слова. Те са предназначени за неделните дни от Неделята на блудния син до 32-та неделя след Петдесетница. Блудният син е антихрист, който иска да се възцари като Христос. Именно тези неделни поучения, осъществявани от св. Софроний, са съчетавали метафизиката на богослужението с поучението (на тези проповеди, в които пряко или косвено се съдържат елементи на философската култура и самосъзнателна духовност). Тук следва да се отнесат и проблемите, които акад. Ив. Радев обозначава като “философско-житейски”. Проф. Ив. Денев също обръща внимание, че на отделни места “в Неделника са изказани философски мисли, които “звучат” като сентенции, функционират като “гноми”, които предшестват непосредствено възникването на философията в българските традиции. Те възпроизвеждат световното възникване на философията. Сентенциите играят роля на философски Идеи (ейдоси).

За основното качество “мъдрост” от страна на св. Софроний говори и М. Арнаудов. (Всъщност зараждането на философските знания в Античността също започва със сентенции.) Той отбелязва: “Въпреки толкова преследвания и притеснения, въпреки нечовешки страдания и убийствени лишения, св. Софроний не напуска самообладанието си и **мъдростта си** (Е. Д.) и продължава неотклонно да върши добро, както го учи неговата съвест, неговият практически разум”¹⁰. Разумът на св. Софроний обаче не е само практически, но и теоретически – както видяхме вече. Мъдростта на св. Софроний, проявявана като “любомъдрие”, т.е. философия, не може да се сведе единствено до съвестта и практическия разум. (Тук се включват и висшите цели на Разума.) Св. Софроний фактически открива пътя за утвърждаване метафизическия Разум на българите, проявява жив интерес и към теоретическия Разум, който пряко е свързан с Историята на българската философия. Такъв теоретичен разум борави с родови понятия, които са валидни както за битието, така и за

мисленето, формиращо философските ценности на Българското възраждане. Така става ясно, че св. Софроний се стреми чрез църквата под знака на Зорницата (Деницата) да утвърди висшите цели на Разума на българите. Тук метафизичното се проявява като естествена способност, като философско знание и като познание от принципи. Висшите цели на Разума са обект на умосьзерцанието.

Св. Софроний Врачански не подценява и ролята на **митологията** като предфилософско мислене, като я свързва с античната философия, която по-късно се християнизира чрез неоплатонизма. Така например богинята на философията Атина той нарича Атинейа – от “тин” – небе (тень = сянка). Интересно, че това название дава поясна представа, защо тракийският цар Севт счита атиняните и поточно Ксенофонт (ученика на Сократ) за свои родственици (Севт е “василевс” на тракийското племе тини)¹¹. Тук прозира митът за раждането на целомъдрената (небесна богиня на философията) Атина от главата, т.е. от Разума на Зевс, който е сянка на Бога на светлината. Тук ще напомним, че несებърската (месемврийската) и македонската Атина държи в ръката си крилата мълния като символ на Логоса (Словото). Този проблем следва да се свърже и със символното богословие в традициите на българския исихазъм. Ще напомним, че според Анаксагор: “Мълнията управлява света”. Сетивното присъствие на Логоса в нашия свят са явява като мълния.

Св. Софроний не пропуска да отбележи и името на скитския философ Вион (Бион) от Бористен, а така също и скита Анахарсис. (Горно-мизийците са скити, мизи и кумани.) Скитите са готи, гети. Оттук навярно е повлиян и Петър Берон, когато включва името Вион в своя “Рибен буквар”. В неговите съчинения присъстват още имената на Талес от Милет (624 – 547) “звездоброец”, Сократ, Диоген от Синопа (404 – 322), (културното присъствие на синопа в Тракия е особено силно). Платон, стойка Зенон, реторика Демостен (384 – 322), Сенека (стойк), Теофраст, неоплатоника Плиний, гореспоменатият Анаксагор, Диоген Лаерций (III в. от н.е.). Анаксагор е пребивавал за известно време в Аполония на Понт (Созопол). С името на Платон (с оглед на философското самосъзнание) св. Софроний свързва следната мисъл (“гнома”): “Царството е мирно и **благополучно**”, когато владетелят е премъдър и учен философ¹². Подобна мисъл

насочва читателя към убеждението, че прерогативите на царската власт следва да имат небесен произход, а не хтоничен, както в Тората и Стария Завет. Царят в Българското средновековие е **благонравен**. Ето защо малко по-нататък той отбелязва: “Блажена е държавата, когато се управлява от философ”¹³. Такъв философ трябва да има и висша цел на своя разум Св. Троица като върховно Благо. Благоверен буквално означава – верен на Върховното благо. То пребивава в пълнота и преизобилие, чрез своята Истина, която просветлява.

Св. Софроний иска да включи и Аристотел (Стагирит) (384 – 322) във философската култура на българина, за да подбуди интереса към идеите на този тракийски мислител от Стагира. С името на Аристотел нашият възрожденец свързва следната мисъл: “Безкнижният човек е плет без подпорка”. Той иска да обоснове предимствата на народите, които имат свои мислители и книжнина, пред тези, у които те отсъстват, както е при номадските (неандерталски) народи. “Безкнижният човек е камък, който седи върху камък”, т.е. липсва възвишена творческа духовност. Семиотичната памет на геологичния обект е вкаменена, но когато я разчитаме, нейният смисъл оживява в нас. Така е и с историята на българската философия.

Според св. Софроний разликата между “книжовния” и “некнижовния” човек е подобна на разликата между **живия** и мъртвия¹⁴. Истински достойният човек душевно е образ и подобие на Бога на светлината. Безкнижният човек няма светлина в духовните си очи и е спял за мъдрите идеи. Той е лишен от умозрение и остава чужд на умопостигаемите неща – достъпни само за Разума. Българският възрожденец представя светотворно понятията “мислене” и (шифрован) “разум” в архетиповете на Светлината. Св. Софроний включва и името на философа-стоик Атенадор (I в. от н.е.), “Касиодор философ”, т.е. Флавий Аврелий Касиодор. И всичкото това фактически е в традициите на исихасткия неоплатонизъм, характерен за доктрината на Трети Рим – Нов Йерусалим. Логосът, когото сега наричаме ноосфера, е Небесната светлина. Ноосферата – въведена като проблем от украинеца В. И. Вернадски.

Българският православен духовник се стреми да поощри и самото обучение по **философия** и **реторика** като своеобразна **поетика на мисленето**. За тази цел той използва името на Исократ, който

изисква “двойна такса” за обучение: едната е, за да научи своя ученик да мълчи (мъдро), а другата – да говори (истинно). Според св. Софроний това царство, “което няма мъдри философи, отслабва”¹⁵.

Нашият възрожденски мислител утвърждава Идеята за Българското царство и иска дори да предпази вече тръгналите по пътя на философията от излишно възгордяване и пита: “Кой греши?” Отговорът е: “Който мисли себе си за много умен”. Добре е човек да е велик, но не е добре да се мисли за такъв. Добре е човек да е богоизбран, но не е добре, когато се мисли за такъв. Гордостта е завършен процес и поради това спира развитието на човека, като усилва способността му към безплодни фантазии и фантазми. Гордостта лишава човека от възможността за духовно усъвършенстване. Философът не трябва да се възгордява и да се самовъзхвалява. Смирението пред съдбата е съдба на философа. Дали неговите съчинения ще имат значение – това ще преценят идващите поколения, ако не са пренебрегнали висшите ценности на разума. Ето защо добре е човек да е велик пред Бога и пред хората, но не е достойно сам да се представя за такъв. Според истеричния характер накрая се утвърждава убеждението, че формулата: “добре е да си велик, но не е добре да се мислиш за такъв” е добър регулатор за нашата законодателна дейност.

Св. Софроний Врачански съветва философите с оглед на едно бъдещо истински българско царство: “При царя трябва да стоиш не много близко, за да не изгориш и не много далеч, за да не изстинеш”¹⁶. По отношение на Бога на живота като Логос обаче няма такава опасност. Душата се стреми към Бога, като към свое Първоначало, колкото и да е отпаднала от него. Душевната природа на човека е божествена, а **самата душа е Бог в материята**, която няма битие в себе си. Архетиповете са форми на битие и мислене, вкоренени в божествената природа на човешката душа. Те са ейдоси на разумната мисловност. Последната носи в себе си архетипа на божествената светлина. Философията на българите е стремеж към Първоначалото и затова не се решихме да утвърдим за Бог на българската философия не Атина, а Сабазий – трако-пеласгийският филистимски Бог на светлината.

Силният стремеж на св. Софроний за възраждане на българското царство го кара да акцентува на триадата “Бог – цар – философия”. Последната е необходима за мъдрото и благодатно управление

на царството. Бъдещите самостоятелни български царе св. Софроний поучава, че ако царят се стреми към благополучие, тогава ще се извиси над всички царе. Същевременно царят придобива слава, ако се опира на знанието, когато е Благо-верен. Титлата Благоверен е характерна за Трети Рим.

Човекът, който притежава власт, не бива да се гневи. “Не се радвай, когато другите се карат”. “Някои не могат да разберат какво става в сегашния момент, а искат да владеят бъдещето”. Сегашната борба за световно правителство е нещо подобно. Това световно правителство е антипод на Трети Рим.

Св. Софроний съветва: “Не укорявай другите за недостатъци, преди да си вникнал в себе си. Всяка плът е като тревата и всяка слава е като тревен цвят. Тревата първо съхне, а след това изгнива. Този, който не възпитава децата си, докато са млади, след като пораснат, те лесно могат да загубят живота си. Разумните хора не скърбят много в злополучие”. Това са императиви на Българската етика, която е метафизична и която произлиза от доктрината на Трети Рим, създадена в традициите на българския исихазъм. Негова официална институция е “Търновската книжовна школа”, която става основа на Православния Ренесанс.

В том първи с. 192 в Съчиненията на св. Софроний е предаден назидателен разговор между един неграмотен (и зъл човек) и философът **Аристид**. Селянинът не познава Аристид, но го моли да напише в неговата бюлетина това, което е необходимо за осъждането и изгонването на Аристид при публично гласуване. Аристид пита:

“ – Какво зло ти е направил Аристид, човече, та искаш да бъде осъден?

Селянинът отговаря:

– Аз нито Аристид познавам, нито съм виждал лицето му, но след като го хвалят хората, че е добър и праведен, е достоен за осъждане”¹⁷. С това неведнъж сме се сблъскали, правейки добро на тези, които не го искат. Това обяснява и българската народно поговорка: “Няма ненаказано добро”.

Според св. Софроний човек не бива да забравя, че е смъртен. Той пише: “Ние, когато имаме всякога в своя ум смъртта пред очите си, тогава можем с нея така да привикнем, че когато дойде за нас, да

не бъде толкова страшна, а да бъде сладка като сън”. Добродетелта и справедливостта са взаимосвързани. Който притежава в себе си добродетел, е справедлив¹⁸. Според народната традиция, сънят е подобен на смъртта. Така е и при Платон. Правото в руския език е дясна, т.е. “право е”. И “правда” означава “дясно”, но беше лява

Св. Софроний смята, че Теофилакт Охридски, български архиепископ (1090 – 1118), е “учител български”. Този архиепископ е написал Житие за св. Климент Охридски и е поддържал кореспонденция с Йоан Итали и Йоан Петрик (създателя на неоплатоническата философска школа в Бачковският манастир, когато България е част от Втори Рим. Неговият неоплатонизъм е свързан с исихазма. Тук е заточен св. Евтимий.

Както става ясно, св. Софроний Врачански оказва влияние върху философската култура на Петър Берон чрез ярко подчертаните философски сентенции в Рибния буквар. Най-силно е влиянието чрез “Философския мудрости” и “Гражданско позорище”. Ив. Радев вижда някои общи идеи в творчеството на св. Софроний и Елин Пелин¹⁹, които наистина съществуват, но и до днес не са добре проучени.

Казаното дотук потвърждава схващането, че за българското национално Възраждане “е характерен призивът към Любомъдрие”²⁰. Това важи и за новото Възраждане, културна приемственост касае делото на Любомъдрието, прието за название на философията в средновековния исихазъм на Второто българско царство (Трети Рим). Опит за неговото възраждане прави и “Любословието”, възникнало в земята на библейските филистимци, които всъщност са пеласгите, които носят името на Бог – Пел, Бел, Бъл. Този култ дава и името на Балканите.

Творчеството на св. Софроний Врачански е вплетено трайно в тъканта на историята на българската философска мисъл и българските духовни традиции. То възкресява доктрината за Трети Рим, така както Априлското въстание приема герба на Иван Шишман. От казаното дотук става ясно, че св. Софроний Врачански е създател на философски ценности и философска нагласа в духовния ни живот през Българското възраждане. Както всяко Възраждане, то е насочено към бъдещето, но изисква и по-ясно адекватно осмисляне на миналото, чрез висшите цели на разума. В това отношение се съчетават

два основни принципа на актуализма и на историзма. Те образуват диахронния подход към Историята на българите. На тази основа се разгръща, в българските традиции, философията като любов към мъдростта и като Любомъдрие. Творчеството на българския православен епископ показва, че през Възраждането българите се стремят да се приобщят към постиженията на европейската философия и да станат съпричастни на европейските философски ценности, запазвайки традициите на Трети Рим с небесен покровител св. Димитър. Българската Идея е определяща в доктрината за Трети Рим, като Нов Иерусалим.

Всичко това показва убедително, че при осъществяването на Българското възраждане участват пряко и косвено философски ценности, които изискват метафизично мислене и нагласа спрямо нашата законодателна дейност. В духовния живот на българите, Възраждането на българската философска култура участва в приобщаването на българите към ценностите на европейската цивилизация, защото според Д. Лихачов те са “отломка от най-древния европейски народ”. Така представената философска култура следва да се разглежда в контекста на цялото национално движение през Възраждането. Показателно е, че западноевропейската и българската философия имат общо начало – орфизма. Това добре е забелязал Бърtrand Ръсел в своята тритомна “Западноевропейска история на философията”.

Добрата воля на българската законодателна дейност се мисли чрез Идеята за Добро. Волята за добро предпоставя необходимостта от познание на злото като нещо, което се противи на доброто, както сянката се противи на светлината и както дяволът се противи на Бога. Знанието за злото открива пътя към учението за добродетелта, като нещо Благодатно. В своята най-висша форма добродетелта се осиява от върховното Благо. Като най-висша цел на етическия разум върховното Благо осиява по един метафизичен начин добродетелните деяния на българите в съвременната цивилизация. Св. Троица като върховно Благо е първооснова на всяко добродетелно осияване чрез Любомъдрието като сакрална българска философия (исихастка метафизика, която взаймства от нас световноизвестният философ – Мартин Хайдегер), за да създаде своята фундаментална онтология.

БЕЛЕЖКИ

¹ Образци на Софроний Врачански до Освобождението. – Изв. Инст. Лит. 4, 1961, с. 5 – 16; **Б. Ангелов**. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. С., 1977, с. 258.

² **Софроний Врачански**. Жизнеописание. Наука, 1976, с. 58; **Е. Данков**. Св. Софроний Врачански и възраждането на философските ценности в България. – В: Ренесансът и България. С., 1995, с. 339 – 403. Сборникът е издаден със съдействието на Италианското посолство. Той е резултат от съвместна конференция, проведена в СУ “Св. Кл. Охридски”.

³ История на философската мисъл в България. Т. 1. С., БАН, 1970, с. 158; **Е. Данков**. Св. Софроний Врачански и възраждането на българската философия. История на българската философска мисъл. Т. 2. В. Търново, Univ. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2000, с. 41 – 51.

⁴ Вж. **Св. Софроний епископ Врачански**. Катехизически, омилетични и нравоучителни писания. С., 1989, с. 660 – 661; **Кл. Иванова**. Бележки върху Софрониевия сборник от 1805 г. – Духовна култура, № 10, 1983, с. 1 – 8; **Евл. Данков**. Философската култура на св. Софроний Врачански. Сб. Софроний Врачански и проблемите на възрожденската ни духовна култура. В. Търново, 1990, с. 92 – 97; **Р. Данкова**. Софроний Врачански и проблемите на възрожденската култура. – Научен живот, 1989, № 6, с. 20 (Обзор на научна конференция).

⁵ История на философската мисъл в България, с. 150.

⁶ **Врачански, С.** Избрани произведения. С., 1964, с. 62 – 63.

⁷ **Арнаудов, М.** Софроний Врачански (1739 – 1813) 2. изд. С., 1947, с. 5 – 8.

⁸ **Радев, Ив.** Софроний Врачански. С., 1983, с. 59.

⁹ **Денев, Ив.** Свети Софроний Врачански като проповедник. Духовна култура. № 10, 1983, с. 13; **Р. Данкова**. Някои аспекти от етиката на св. Софроний Врачански. – В: Софроний Врачански и проблемите на възрожденската ни култура (1739 – 1898). В. Търново, 1990, с. 109 – 114.

¹⁰ **Арнаудов, М.** Софроний Врачански (1739 – 1813). 2. изд. С., 1947, с. 50; **Е. Данков**. Св. Софроний Врачански (1739 – 1813) и възраждането на българската философска мисъл. – Сп. Възраждане. Год. III, Пловдив, 2003, № 5, с. 1 – 11.

¹¹ Вж. Ксенофонт. Исторически съчинения. Анабазис. С., 1984, VII (23Ц48); VII. 4:(1) – (22); VII. 5:(1) 415) и др.

¹² Св. Софроний Врачански. Съчинения. Т. 1. С., 1989, с. 213.

¹³ Пак там, с. 213.

¹⁴ Пак там, с. 213.

¹⁵ Пак там, с. 231.

¹⁶ Пак там, с. 232.

¹⁷ Пак там, с. 106.

¹⁸ Пак там, с. 232.

¹⁹ **Радев, Ив.** Предговор. – В: Св. Софроний Врачански. Съч. Т. 1. С., 19, с. 364.

²⁰ Вж. История всемирной литературы. М., Наука, 1987, с. 336; **Е. Данков.** Св. Софроний Врачански – първият православен български възрожденски философ. – Нашата вяра (Стара Загора). Год. III, 1992, № 71 – 9, с. 27–31; **Е. Данков.** Св. Софроний Врачански и възраждането на българската наука. – Научен живот, 1990, № 6, с. 29 – 30; **Е. Данков.** 190 години от смъртта на св. Софроний Врачански. Св. Софроний Врачански (1739 – 1813) в историята на българското философско образование. – Образование. Год. XII, 2003, № 5, с. 106–112. **Е. Данков.** Св. Софроний Врачански (1739 – 1813) и възраждането на българската философска наука. По случай 190 години от блажената причина на светителя. – Възраждане (Пловдив). Год. Трета, 2003, кн. 5, с. 1–11; **Е. Данков.** Св. Софроний Врачански (1739 – 1813) – участник във Възраждането на българската философия и философска култура. Доклад на Международна научна конференция, посветена на 90-годишнината от рождението на проф. Боню Ангелов, 18-19 окт. 2004, Стара Загора, с. 547–556.